

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить два до чотири рази у місяць.

Річна передплата виносить 10 К. (4 рублі), піврічна 5 К. (2 рублі), квартальна 3 К. (1·20 рублі). :: Ціна сього числа 30 сот. (15 коп.).

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Омелян Бачинський.
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege,
Tür 19. Адміністрація: Tür 6.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

II. рік.

Відень, 14 падолиста 1915.

Ч. 47—48.

Просимо вирівнати залеглу передплату, бо в противнім разі здержуєть ся висилку часописи.

Війна й Україна.

II.

В першій варієті під сим наголовком показано, наскільки теперішня війна має окреме право називати ся „світовою“ та наскільки може вона вважати ся виїмковим явищем у дотеперішній історії людства. Сказано там, що одинока характеристична прикмета сеї війни в порівнянні з дотеперішніми, не менше „світовими“ змаганнями, поновлюваними періодично кожного століття, містить ся в повороті до органічної людської форми войовання та що ся „новість“ матиме по війні недоглядні поки-що наслідки політичного й соціального характеру, — наслідки, що захоплять очевидно й наш нарід, без огляду на те, чи й яке буде пересунення державно-політичних границь на українських землях. З сього погляду теперішня війна творить епоху в історії України, епоху, яку годі поки-що докладно означити; та відчуваємо її вже сильно. Щоби підійти ближше до питання про взаємини між сею війною й Україною, треба знову глянути в минуле, зупинити око на давніших „світових“ війнах і спитати: в яким відношенні були вони до українського питання в тодішній стадії його розвитку?

Перша в новітніх віках загально-європейська війна, чи радше низка воєн, була на початку XVI століття. Політичні суперечности та спільні інтереси між тодішніми державами були різні, перехреснюючи ся нераз з собою, — так само, як і сьогодні, тільки що конфлікти не виринали тоді й не перекидали ся з місця на місце з такою блискавичною скорістю, як се дієть ся перед нашими очима: давня дипломатія зуживала дуже багато часу, а мобілізація тривала довгі місяці. Та загалом беручи, тодішні воєнні події осереджували ся — *mutatis mutandis* — на тих самих пунктах європейського світа, що й тепер: Фландрія, півдальпейська Італія, Дунай—Сава, де тодішні Турки, союзники Франції, мали відограти ролю теперішньої російської парової добні, вкінці Біла Русь та й Україна. Місце тодішніх релігійних кличів займають тепер національні; вони очевидно дове-

дуть остаточно європейську суспільність до такого самого варварства, як се було перед століттями в релігійних війнах . . .

Українські землі входили тоді в 8/10 частинах у склад великого князівства литовського, останок: Галичина й Холмщина належала до Польщі, та обі держави були звязані династичною унією. Саме коротко перед тим Польща мала перше благодатне жниво з уніонного насіння: 1466 року пруський орден мусів відступити їй Данці з цілою долиною Вислою та стратити безпосередній звязок з Німеччиною; слідом за тим вільним доступом до моря пійшов нечуваний зріст господарського життя в Польщі, головно хліборобського й лісного на панських мастках; у численній, незасібної польської (мазурської переважно) шляхти проявив ся сильний голод землі в формі погоні за великими господарствами; почав ся той нещасний *Drang nach Osten* (напір на схід) шляхотського елементу — „на Русь“, де недавні голодранці ставали в короткім часі *per fas et nefas* (правно та безправно) панамі безмежних латифундій . . . За шляхтичем ішов Жид, спольщений ремісник і ксьондз. Як стій зродила ся в Поляків окрема політична ідеологія в відношенні до Литви й України, ідеологія, яка буква-в-букву пригадує нинішній „egoizm narodowy“, „egoismo sacro“. Першим здобутком нової мисли було скасування політичної автономії Київщини.

Такий оборот польсько-литовської унії мусів очевидно викликати реакцію на Україні. Не досить, що здобутте спільними силами Балтику для Польщі було заплачене незміреною ціною повної утрати південної України й Чорного моря в користь Кримського ханства та що польська шляхта воліла ділити ся з Татарами добром української землі, ніж підіймати війну з ними, — Українці побачили рано перед собою вигляд політичного, соціально-господарського й культурного заливу з боку живлого напору Поляків. Одинока політич-

но зріла верства українського народу була в епігонах старих княжих родів й їх традицій. Марні вже були сі нащадки, невеликі могли бути й плоди їх опозиції. Ведені обставинами та ходом подій мусіли вони глядати спасіння в московській, — нехай буде вільно вжити новочасного слова, — орієнтації. Повстання кн. Михайла Глинського було проявою сеї політичної думки.

„Москвофільство“ тодішніх чільних Українців не мало тої самої основи, що звісне нам у Галичині перед теперішньою війною. Одновірність і спільність церковно-письменської мови були причиною, що нахил наших політичних представників XVI в. до Московщини був проявою зовсім природною. Навіть що до внутрішнього політичного устрою тодішня Московщина не була нічим особливим гірша від Литви, а надія на спільну боротьбу з Кримом, нелюбу Полякам, вабила також Українців. Одним словом — при тогочаснім розумінню національних інтересів небезпека йшла лише з заходу й тому лінію української національної політики, ведену Глинським, не можна осуджувати з нинішнього становища. Дотого вона не обхопила всього політично зрільшого загалу й не привела до получения українських земель із

Московщиною. У більшім розмірі се стало ся щотільки в середині XVII в.

Чи сей факт, що загально-європейська воєнна горячка на початку XVI в. не змінила нічим політично-правного становища Українців, треба назвати корисним, чи шкідливим? Очевидно з погляду історичного розвитку українського народу. На сей запит може бути лише одна відповідь: Невдатність політики Глинського й тов. була щастем для України того часу. Уявім собі, що Наддніпрянщина при своїм дуже слабім заселенню була-б уже на початку XVI в. відділила ся від решти українських, густо заселених земель на заході, а можемо легко догадати ся, що сьогодні майже не було-б слідно українського елементу над Дніпром; давніше українське населення було би згодом розплило ся в хвилях московської й білоруської колонізації, а людський матеріал із споконвічних резервуарів Волині й Галичини мусів би спиняти ся на лінії державної границі між Московщиною та Польщею-Литвою: сьогодні мали-б ми українську національну територію вдвоє меншу, ніж воно в дійсності є!

С. Томашівський.

Судороги російської офензиви та всеславянської дурійки.

Коли в 1908 р. народжувало ся шумно новославянство серед усіх славянських народів, одинокі Українці не тільки заховали ся поздержливо супроти того руху, виміреного проти німецького світа, але й відкрито поставили ся ворожо супроти такої всеславянської дурійки. „З спеціально українського становища — писав тоді проф. М. Грушевський у червневій книжці „Літературно-Наукового Вістника“ в статі „Українство й всеславянство“ — яка небудь проповідь славянської солідарности в теперішнім часі звучить як гірка іронія, глузування з дійсности. Як можна говорити про якусь славянську солідарність, поки один з найбільших славянських народів не може добити ся скільки небудь справедливого трактовання від двох інших найбільших славянських народів? Лицемірством або безтямністю буде всеславянське гасло, поки російська суспільність піддержуватиме політику обрусіння Українців, а польська — систему національного гнету над ними й оборони несправедливо здобутого польського панування. Якби українські делегати рішили ся взяти участь у проєктованих всеславянських конгресах, їх участь була-б одним неустанним запереченням славянської солідарности та кождий раз, якби український бесідник відкрив уста, з його уст могла-б вийти тільки відміна все одної й тої самої теми: „Врачі, ісціліть ся самі! Як говорити тут про славянську солідарність і взаємність, коли український народ гнеть ся під славянським же гнетом! Що ви говорите нам про спільного ворога Німця, коли нас давить не він, а наш же славянський брат!“

Яке здорове було становище Українців, зайняте супроти новославянської течії, вказує інтервю одного з стовпів сього нового руху д-ра Крамаржа з співробітником „Нового Времени“ в 1911 р. „Але хто дійсно небезпечний для цілого російського народу, — говорив він, — се галицькі Українці. Польське питання — се питання окраїнної політики Росії. Але так звані галицькі Українці хочуть задати удар у саме серце російського народу та розколоти „русских“ на двоє. Український рух по своїй істоті неприродний, протиросій-

ський, тому й протиславянський, небезпечний не тільки для Москалів, але й для самих Поляків, які піддержували (sic!) його досі. Недавно ще в Галичині не було ніякого українського руху (??!), а за десять літ виріс він на дуже поважну силу, з котрою прийдесть ся Росії сильно рахувати ся. Правда, сей рух мав завжди сильну поміч австрійського правительства (??!) й деяких найбільше впливових кругів у Відні. Не думаю, щоб Росія й Австрія стали воювати за Балкан, бо для Росії лежить Балкан скорійше в сфері політичних мрій. Але боюсь, що війна межі Росією й Австрією може вибухнути за Галичину, бо тут творить ся небезпечне протиросійське вогнище, з котрого мусить огонь перекинути ся на українські землі Росії (Південну Росію) й тут розвести розрух і бунт у самім російським народі“.

Вірність знаменних слів кн. Ліхтенштайна про те, що про українську Галичину розходить ся Росії, ствердили запеклі бої за українську землю, за українські Карпати, за українські давні столиці Перемишль і Галич, за столиці українського короля Данила Львів і Холм, за стару українську столицю Володимир Волинський, вірність сих слів вичуваємо також з теперішніх тяжких боїв на Поділлію й Волині. Й коли „широ-російські“ товариства в Москві в меморіалі, внесенім до царя, просять його не відбивати Польщі, бо се не пожадане для Росії, ставлять вони зате як одну ціль сеї війни прилученне Галичини (розумієть ся, української) до Росії.

Рахуєть ся з сею цілю й щоденне російське воєнне звітництво, що майже кождий раз згадує менше або більше докладно про східню Галичину та стратегічно звязану з сею областю частину Волині на полудне від Припеті. „Й легко можна се пояснити, — каже автор статі „Значінне осінніх боїв у східній Галичині“ в ранішнім виданню „Frankfurter Zeitung“ ч. 307, — що російська військова управа прикладає більшу вагу саме до сього боевого простору. Міродатні для Росії притім мілітарні й політичні розважання. Як довго находить ся ще східня Галичина аж до Стрипи в російських руках, поширена серед російських націоналістів мрія, що первісна ціль війни Росії, себто „визволення“ австрійських „русских“, осягнена, бо ся-ж часть се справдішне серце „Червоної Русі“. Як велика Росія стратила польські області, не значить се так багато для російських націоналістів, бо-ж Поляки чуже національне тіло, яке й таким уважаю. Правда, вражено через те російську імперіалістичну думку, але не дуже то діткнено націоналістичної думки. Сим навіть потішала ся найбільша частина націоналістичної преси, з „Новим Временем“ на чолі, коли не можна було здержати наступу Німців у Польщі. До того прилучаєть ся ще те, що Москалі трактують Українців за всяку ціну як Росіян, що тому хотіли вони в їх цілості підчинити їх під своє панованне. Бо в таким разі могли вони зовсім затерти національну окремішність Українців, а бодай заперечити та стримати розвій української культури. Як довго під австрійським панованнем признавала ся відкрито одна часть Укра-

їнців до своєї національної окремішности, не міг зостати ся також її вплив без наслідків на російську Україну. Росія промарнувала досить багато мільонів на те, щоб викликати в східній Галичині настрій, котрий спиняв би український розвій. Мармароський і львівський русофільські процеси виявили та показали, як безуспішна була ся спроба. Коли вибухла війна з Росією, було її першим змаганням зараз зайняти сі часті австрійської України. Тут і ввели Москалі зараз російську управу. З притиском почали вони русифікувати східню Галичину, вони хотіли мати тут „Росію“ в можливо найкоротшім часі, коли в інших областях вони зволікали зразу з такими порядками. Таким робом сподівали ся російські націоналісти вкінці усунути українську небезпеку та й не припадок се, що перший борець проти українського життя, націоналіст гр. Бобринський (помилка, його брат. Ред.), став намісником Галичини, а єпископ Евлогій саме в областях на схід від Львова зробив свої найсильніші спроби навертання. Коли почала ся майова офензива центральних держав і Москалі мусіли опустити Перемишль і Львів, був се, правда, тяжкий удар для націоналістів, одначе вони потіщували себе тим, що все-таки не віддано ще в серце австрійської України. Щоб його задержати, ставили Москалі над Бугом, Золотою Липою та Дніпром більше ніж два місяці завзятий опір. Коли 25 серпня мусіли опустити й се становище, подали ся вони далі назад з сильною постановою безумовно держати Тернопіль, місто з найбільше українським характером у Галичині, бо се зробило-б більше ніж зле вражінне, якби вони так само мусіли опустити й сю частину, якої ждали навіть найменше вибагливі московські націоналісти. До того прилучило ся, що саме в часі битв за сі області обійняв царь головний провід. Вражінне в Росії було-б страшне, якби новий начальний командант зачав опущенням останньої решти „австрійської Росії“. З другого боку треба було показати російському народови як один з перших чинів царя успіхи саме в сій околиці. Признаєть ся до сього російське звітництво з 8 вересня по оповіщенню вигаданої побіди коло Тернополя.

„Російська військова управа думала, що рішаючий успіх у східній Галичині може поділати на балканські держави та вплинути корисно на переговори, що були в ході в вересні. Бажали тим робом здержати центральні держави від розпочинання офензивы проти Сербії. Притім задумали підприємити наступ рівночасно з своїми французько-англійськими союзниками на заході. Вони мали великий інтерес у тім, щоб сили центральних держав не перейшли лінії Стир—Іква—Стрипа, бо й инакше грозило їм, що обійдуть їх з боку, та була небезпека, що союзні війська перейшли-б вузьку смугу Поділля, яка відділює болотяну область від східньої Галичини, та здобули-б назад і решту східньої Галичини й що вони могли-б потім звернути ся на захід проти Київа або на південний захід проти Поділля та Бесарабії, котрі являють ся шпихлями України, а може й дійти рівним тамошнім тереном, тяжким до оборони, аж до Чорного моря так, що Румунію відтять-б від Росії“.

За тим промовляє й досить густа російська залізнична сіть на сім просторі. Тому то по опущенню Львова перенесли Москалі дирекцію залізниць до Проскурова. Звідсіля іде залізниця одна до Київа та Москви, друга до Одеси, третя до Камінця Подільського, а четверта до Австрії. Хоч як догідна та корисна для російської офензивы східньо-

галицька та подільська залізнична єть, успіх сеї протиофензиви такий, що через Стрипу не змогли передерти ся Москалі, зате понесли тільки величезні страти.

Та коли Москалі напосіли ся так на українську Галичину, вони лишили на божу волю Сербію, яку вихали в світову заверуху. Теперішня доля Сербії се найвищий трагічний пункт всеславянської дурійки. Чуючи за собою сильні плечі Росії, вона завела з Болгарією польсько-українські відносини й, як Польща відпокутувала свої історичні злочини стратою державної самостійности, так і теперішню Сербію жде гірка доля. Аж за таку велику ціну видістанеть ся Сербія з російських обіймів.

На тим більше признанне заслугує за свою самостійність думки Болгарія, бо й межі Болгарією й Росією були окремі симпатії. В 1878 р. увільнила Росія Болгарію та зробила з неї незалежну державу. Мир у Ст. Стефано межі Росією й Туреччиною призначив на Болгарію не тільки її нинішню територію, але й цілу Македонію з виїмкою Солуня. Але берлінський конгрес змінив повищий договір і віддав цілу Македонію Туреччині. Відтоді все мріли Болгари про прилученне Македонії, а Росія тайком удержувала їх у вірі, що їх національні ідеали сповнять ся. Так було до смерти царя Олександра II. По його смерті зачала Росія жалувати своїх плянів великої Болгарії, а з панованнем теперішнього російського царя зачала ся явна протиболгарська політика, цілю котрої було сотворенне великої Сербії коштом великої Болгарії. Тому російські послы та консулі в Туреччині попірали сербську пропаганду серед Македонців та не стидали ся навіть голосити, що Росія бажає собі, щоб вони стали Сербами. Тому російська дипломатія перешкоджала всіма силами успішним реформам у Македонії.

Протиболгарська політика Росії приневолила Болгарію порозуміти ся з Сербією та Грецією, щоб увільнити Македонію або бодай добути для неї автономію. Так зродив ся балканський союз з 1912 р. Та знову вмшала свої пальці російська дипломатія в балканські події й Болгарія по стількох жертвах віднесла найменші користи з балканських воєн, не говорячи вже, що прилученне Македонії лишило ся на далі в сфері мрій. Крім того багато інших гріхів Росії супроти Болгарії. Росія не дозволила болгарським військам іти на Царгород, спротивила ся тому, щоб Адриянопіль став болгарським, протегувала сербсько-грецький союз з 1913 р., звернений проти Болгарії, не дозволила Болгарії порозуміти

ся безпосередньо з Румунією, а побіч менших вкінці найбільше болюча справа, що славянська Росія дозволила в 1913 р. неславянським державам ограбити Болгарію. Й хоч від 1902 р. була військова конвенція межі Росією й Болгарією, коли в 1913 р. вибухла сербсько-болгарська війна, Сазонов вимовив самовільно та цинічно сю конвенцію, щоб уможливити Румунії напасти на Болгарію та загарбати Добруджу. Мало того. Від початку вибуху теперішньої війни голосила Росія відкрито, що вона бореть ся за Царгород, за Дарданелі та перемену Чорного моря в російське. Здійсненне сих плянів означало-б для Болгарів політичну й національну смерть.

Таким робом на Балкані, хоч з ріжних мотивів і причин, тратить всеславянська ідея з задніми російськими думками ґрунт під ногами. А від мудрости центральних держав у теперішній війні залежить головно, щоб колишня всеславянська реакційна дурійка не стала в будуччині могутнім поступовим й ідейним рухом. Сила ідей була все та ще більше буде в будуччині далеко більша, ніж наймодернішого оружя й найсильніших армій. Тільки ідейність побуджує до найбільших чинів і безконечних жертв.

Само славянофільство з першої половини XIX в. се один з найідейніших і найпоступовіших рухів, які знає Европа. В нім викувало ся відродженне славянських народів. Сей могутній рух захоплював так дуже своїх учасників, що його цілям посвячували вони цілих себе, не то весь маєток. Тільки сим високоідейним рухом перейнятий Шевченко бажав, „щоб усі Славяне стали добрими братами та синами сонця — правди“. Одначе реакційна Росія звернула всі свої зусилля використати сей рух для своїх імперіалістичних цілей відповідно до бажання свого поета Пушкіна, щоб усі славянські ріки злились у російським морі. Від такого викривленого руху відщурали ся перші Українці, тепер пішли Болгари, прийде незабаром іще черга на Сербів. Від розвязки українського питання залежить у першій мірі, чи зродить ся в будучности згадана небезпека для безпосереднього західного сусіда Славян, чи може через найгіршу його розвязку тільки прискіпити ся сей рух. Науково досліджені факти кажуть, що хоч корінне москвофільства серед українського народу сягає в далеку минувшину, найбагатшої поживи доставляв йому не самий рубель, але головно таки нестерпний гніт Українців з боку західного славянського народу.

М. Дзе—н.

Західня границя української етнографічної території.

З огляду на відносини, серед яких доводить ся жити українському народови, означенне його етнографічної території є дуже тяжке. Не дивно. Ніхто з наших дослідників не працював безпосередньо на сім полі, лиш опираючись етнографічні лінії на чужих джерелах, яким до об'єктивности дуже далеко. Сі джерела справлювано тут і там менше або більше вартними поправками ріжного роду так, що етнографічна лінія хвилювала, контур зміняв ся, иншим був у кожного етнографа. Вина тому — недостача автопсії.

Спеціально-ж наша західня етнографічна границя хвилювала найсильніше. По дотеперішніх даних я знав її добре, — та здивував ся немало, коли на місці завважив величезні помилки. Почав я збирати матеріал до означення етнографічної границі західньої України. Збиранне його —

се ввесь вільний час світлої офензиви австрійської армії. Щастє, що довелось мені йти майже етнографічною границею, — тож матеріал автентичний представляти буде реальну вартість у порівнянню до ультра-тенденційного матеріалу, спеціально-ж на тій стороні нашої території.

Зачну від Сяну. Група крайних сіл: Курилівка, Ожання, Жухів, Піскуровичі* — чисто українська. Відси йде етнографічна границя на граничне село Шегди. Тут стрій наш, мова наша, мягенька, люде рослі, гарні, спеціально-ж жінки. Дальше через Люхів Долішній, Горішній на Тарногород, Княжпіль. Назверх рідко почути тут українську мову. Чому? Війна. Польська мова стала якоюсь упривіліюваною, що в по-

* Спец. карта. Zone 4. coll. XXVII.

няття народу надає їй деяку святість. Тож говорив нею кожний, бо думав, що вона стане за талісман.* Від Княжполя йде границя через Танву на Майдан Старий, Дерезню, на схід від Білгорая (на тій основі виділено сей повіт), на Коритків до ріки Биєтриці. Містечко Янів польське, хоч вимовляють його часто Іванів. Долина річки Биєтриці по Петровичі заселена українсько-польським елементом. Старі говорять по українськи, молоді по польськи. Процес польонізації витиснув тут сильне пятно. На питання: „Де мешкають такі, що так говорять (по українськи)?“, почув я відповідь: „За річкою“ (на схід). Бути в тих селах я не міг, — причини звісні. Від Петрович тягнеться наша границя на Ярошовичі, Матчин, (тут читав я листи, писані українщиною до селян), Снопків, Селиска, на Притинно над Вепром. Відси на Коцк, Старе Село, Ситно, Забіле, Радин. В околиці Радина мав я нагоду обіхати декілька сіл (Плуди, Турів, Седянів, Острівка, Ворси,

* Ся замітка відноситься до цілого ряду сіл. Мені, що хвилями перебував по них, нераз тяжко було заглянути в глибину укриваних етнографічних признаков. При поодиноких місцевинах зазначу се.

Шіетка, Приходи, Сокулі й ин.) та переконати ся, як сильно ділає вплив польського елемента на винародовлення нашого. „Поза Радинам“ (на захід) — говорила мягенькою нашою мовою одна бабуся — „лише старі так говорять“. Одначе вміють. Я говорив з молодими. Але вони бояли ся. Думали, що вважати їх будемо за ворожий елемент. Із того то огляду тяжко витичити певну лінію. Я беру чисту. Від Радина почавши, біжить вона на Дрогичин, описуючи меандр над Бугом у напрямі заходу.*

Українську мову стрічав нарід радо. Коли почули люде проповідь полевого священика — плакали. „Та-ж, ви так говорите боже слово, — як ми.“ Раділи найбільше старі, оповідали, й то такою мягенькою мовою, що раділо серце її слухати. Молоді — бояли ся. Думали, що вживається підступу. Тож говорили ломаною польщиною. Маю вражінне, що рідну мову понижено, а в народ вмовлено, що вона є виразом зради.

Др. В. Геринювич.

* Дрібку даних про етнографічні відносини на північ від Буга подам, коли найдець ся записник.

Кривавим шляхом.

VIII. Весняний грім.

Весна! . . . Квітчаєть ся земля, як пишна роза,
Вкриваєть ся ковром безмежної краси, —
Скрізь виявляєть ся безсмертна велич божя.
А чудотворна міць небесної роси
Із поєву крови оженні родить маки,
Значить проклятий шлях Миколи розбишаки.

Ох, веснонько свята! До тебе ми тужили,
Як тужить немовля до матірних грудей!
Щасливі тричі сі, що твоїх днів дожили
І бачили ряди залізних надлюдей,
Що громом пронеслись крізь наші села й ниви,
Могучі і страшні, як староруські Диви!

Прорвались береги Дунайця . . . Мов лявіна,
Двинув ся великан і з жаху світ примлів . . .
Від їх залізних стійп стоїнала вся країна.
З п'ять тисячів гармат ревів тевтонський мій, —
Торошув тараном важкі ведмедя ноги
І вражими кістками мостив свої дорози.

Багрились день і ніч змутнілі наші ріки
І оловяний град без вину рив поля
І ставив монумент, — стоятиме навіки,

Як довго у світах триватиме земля.
Світ правди та добра погубну темну силу
Вязав залізом нут і забивав в могилу.

Як ураган, на схід котилась чорна хмара
І сіяла кругом тривогу, жах і страх.
Від грохоту гармат залаякана отара
Тікала навмання і тинула в ярах.
Скорив ся Сян, упав Перемисьль, Львів, Варшава —
І юмоніла скрізь німецька горда слава.

Хто радієть розповідь, що груди розривала
На незабутній вид безсмертних сих побід?
На radoцях душа ридала й умівала,
Блаословляла дні усіх колишніх бід;
Здавалось, хтось знімав її важкі кайдани,
Здавалось, тайна міць сіїляла в неї рани.

А грім гудів, ревів і клекотів, мов пекло,
Та з грохотом грози котив ся все на схід.
І пражив градом куль московську чернь запекло
І кровю заливав дрізжучий небозвід.
Оженнеє перо нові писало дії . . .
Ох, весно! най святі будуть твої надії!

П. Карманський.

Над Золотою Липою.

IV. На прощання берегів Золотої Липи.

Зміст: Від фронту. Розмова з артистом. Про маляря Новаківського. Що в штурці головне? Недокінчена розмова про історичну картину. Опущений табір другого курія У. С. С. Тайна сили спомину й загадка національної традиції. Думки Піндара, Шілера та Шевченка.

Було то дня 7 жовтня 1915. Цілий полк У. С. С. стояв над Стрипою — в огні. Саме яких 2 або 3 години по моїм відїзді з стрілецьких становищ почув я за собою сильний греміт російських гармат.

Греміт росте та кришав. Коні немов самохіть прудко віддаляють ся від поля знищення й біжать подільськими

ланами. А там геть за нами — свище й гуде здалека, чорний вир у повітрі йде (якийсь час опісля одержав я від тов. Вітовського картку, в котрій він доносив мені, що російська артилерія незвичайно сильно атакувала).

Груди розпирала якась ясна, тепла та приємна легкість: се ворухив ся в півсвідомости інстинкт самозаховання життя, що немов говорив: „Тут безпечно, тут щораз безпечнійше...“ Й робило ся добре на душі, так добре, як у студений вечір в ogrітій кімнаті матері.

День був чудовий. Товариство інтересне: Зі мною їхав один з молоденьких офіцерів У. С. С. — артист. Він оду-

шевляв ся картинами Новаківського. „Знаєте, вони в кожній заграничній галерії звернули-б на себе увагу та зробили-б рекламу українській штуці!“ — говорив мій товариш.

Я чув ся недобре й був сильно втомлений і зденерований. Але запал мого товариша розпалював й у мене охоту до дебати.

— „А що розумієте під висловом: штука?“ — запитав я його. „Але відповідajte мені на се питання не чужою, тільки своєю, виключно своєю думкою“.

Молодий хлопець задумав ся, а потому відповів:

„Знаєте, я гадаю, що на штуку складаєть ся дуже багато річей, в котрих головне: величезна льогіка. Представте собі, яка величезна льогіка є в творах напр. Мікель Анджеля, в його угрупованнях, вимірах, рухах мязів і т. д. і т. д. Мене вражає в творах великої штуки передусім та льогіка. Як послідовно в них одно з другого виходить! Якже сильно треба збагнути тайни природи й людини, щоб так

Руїни по битві.

льогічно представити щось! І се моя трагедія, що я не відчуваю в собі бажаної інтензивности тої артистичної льогіки“.

Він якось нагло урвав з легким і мягким смутком у голосі.

— „Чи не називаєте ви льогікою менше-більше того, що в деяких дефініціях штуки називають інтуїцією?“ — запитав я по хвилі.

„Так, але тільки менше-більше так. Тут доходимо до причин, чому в нас історичне малярство так слабо розвиваєть ся. Бо інтуїція тут саме, в історичних картинах, відграє окрему роль. Возьміть напр. відому картину „Візд Хмельницького до Кієва...“

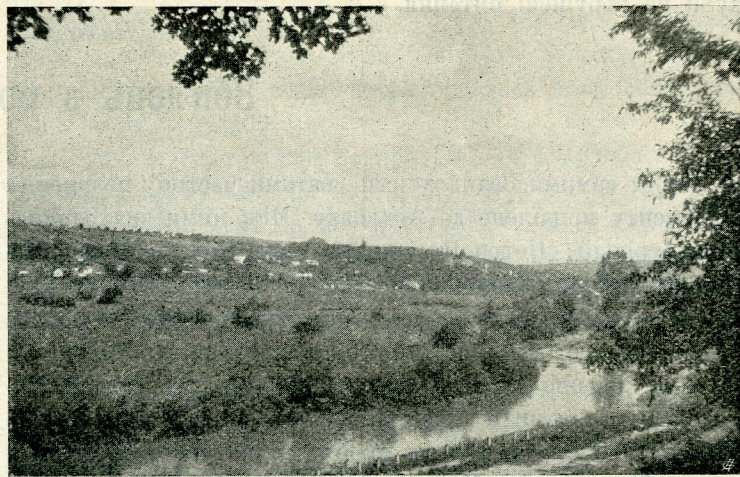
Він почав подрібно розбирати суму праці, вложеної артистом у сю величезну картину, й порівнювати її з вислідом. Але його думки переривали ся раз-у-раз. Уривав їх то відгомін того, що ми за собою лишили, то подуви холодного осінного вітру, то відділи артилерії, що минали нас. В часі перерви думав я над тим, як без порівняння лекше відтворювати історичну минувшість напр. шведському маляреви, котрий може її студіювати в своїх музеях в усяких напрямках аж до владження кімнат у різних століттях.

Серед таких розмов і думок переїхали ми спалене містечко Завалів і вийшли на стрілецький західний беріг Золотої Липи, з котрого представив ся нам чудовий вид.

Деє тут, мабуть на східнім березі ріки, має бути могила четаря У. С. С. Івана Балюка. Ми довго шукали її коло червоного двора, але не могли знайти. Й поїхали дальше.

Нараз звернув мою увагу якийсь спалений двір. Я вискочив з воза, пізнавши місце, в котрім стільки разів переходив битий шлях, аби з табору I-го куріня дістати ся до табору другого куріня. Він знаходив ся кільканадцять кроків від дороги в ярі, серед ліса. За мною зіскочив з воза й мій товариш. Ми увійшли в ліс.

Признаю ся, що я ніколи не зазнав рівно сильного приємного вражіння: Ліс був пустий і тихий, увесь покритий червоняво-золотим листем, котре опало й тільки ще тут і там держало ся на деревах. Крізь ряди сірих пнів грабини блистіли червоні смуги сонця, що заходило. Під нашими ногами як глибокий диван подавала ся верства сухого листя та щось шептала. А в ярі стояли незайняті зем-

Золота Липа відмежовує шановища У. С. С. і Москалів.

лянки, будівлі й лавки другого куріня, все покрите сухим, золотим листем, блискучим від червоности сонця, що заходило.

Сю приємну тишину й пустку ліса оживили мені картини, котрі я тут недавно бачив і переживав, знайомі лица товаришів, їх спів і життя.

Як прозорий бурштин праісторичну мушку, так обхопив мій спомин сю картину, щоби на віки заховати її в мозку.

Чому сей опущений січовий табір зробив на мене таке сильне й приємне вражіння? Я не міг того пояснити собі. Заворушена сим питанням думка почала в літературі шукати за відповідю. Але знайшла тільки те, що подібні ситуації стверджували люде віддавна, одначе відповіді на них не давали. І так напр. Шілер каже:

*„Was unsterblich im Gesang soll leben,
Muß im Leben untergehn.“**

Зрештою ніякого пояснення, ні вказівки, як до нього дійти. Те саме говорить і поезія Тараса в його „Чигирині“, „Черцєви“ і т. д. — з іще більшою силою, чим Шілерівська, хоч і не так виразно.

*„У келії, неначе в Сіци,
Козацтво славне ожива...“*

* Що невмирущо має жити в пісні, мусить загинути в життю.

Нерозв'язана загадка сили спомину є рівночасно загадкою оживлення нашої національної традиції. Століттями переходив я в голові всякі вислови людей думки про се питання, почавши від старого Піндара з його: „Діла тривають коротше, ніж життє слів, висказаних про ті діла“. Стара, досі непорішена суперечка між ідеалістичним і матеріалістичним світоглядом.

„Товаришу, не хочу вас знати, як ви з поворотом не відфотографуєте зього опущеного табору й то з місця, де яр найвузший, в напрямі, як ширшає. Чи можете мені пояснити, чому тільки з зього місця сей опущений табір робить таке сильне та приємне вражіння?“

— „Ні, не можу.“

Ми довго дивили ся на опущений табір другого курія в ліснім ярі над Золотою Липою, котрий звільна покривали ніжні й м'які тіни півсемерку погідньої днини.

Кожний з нас певно инакше пробував собі відповісти в душі на порушені питання.

Др. Осип Назарук.

Збіглиць з російської неволі.

III.

Перед самими Великодними святами частину полонених із Ташкенту приділено до Асхабаду. Між ними знаходились і наші стрільці: Петро Гнатшак, Іван Коваль, Петро Чоловський, Степан Брикович й інші, а також і Василь Байдак. Вїзд випав їм так, що Великдень перебули в дорозі.

Асхабад се невелике місто в закаспійській області, заселене переважно кавказькими Вірменами, як також Музулманами, Персами й Хівінцями. Воно належить тепер до тих місць, що призначені на пробуток для австрійських полонених. Тут перебув Байдак тільки декілька днів. Асхабад був переповнений полоненими всяких народностей; тому для тих, що свіжо прибували, всюди не доставало місця й їх переганяли що днини до иншого приміщення. Вкінці призначено для них одну казарму, де, як і в Ташкенті, спало на причах одні понад другими кількасот осіб. Загалом було там гірше, ніж у Ташкенті. Гірший харч, гірше поводити ся з полоненими.

Але одну добру сторону мав Асхабад: лежав близько перської границі. Й се постановив використати наш стрілець. З вікон касарні здалека було видно гори. Стрілець довідав ся, що за ними вже Персія. Межи полоненими оповідано, що не один уже втік туди, — чомуж би й йому не здійснити своєї невідступної мрії? Мимо того, що касарні добре стерегли салдати, що сторожа була також на подвір'ю, обведенім високим муром, — Байдак зараз почав розглядати ся за способом, якби видістати ся звідсіль. Рішив ся ввечері перескочити через мур й утікати в сторону Персії. За днини розглянув ся, де найлекше дало ся-б се зробити. В однім місці були повилуплювані цегли. Мабуть зробили се полонені, щоб було можна зза муру заглядати на божий світ. З того постановив він скористати. В кутку на подвір'ю злагодив собі палицю за невеликі гроші, що zostали ся ще в Ташкенту, купив трохи хліба й цукру, — зв'язав у вузличок трошки своїх річей, які хотів узяти з собою, й дождав відповідної хвилі.

Смерком ходили одержувати „суп“. У вечір, як і рано, провірювано, чи не недостає кого з полонених. Значить, ви-

Батько й син.

*Вивели їх обох гень за дворець
У поле, — батька та сина.
Батько, — зневолений горем старець,
Син, — восьмилітня дитина.*

*Вивели раннім-ранком, на зорі,
Ще сонце не сіяло.
Два деревляні стовпи на горі,
Трьох салдатів гріб копало.*

*Син, як побачив, збілів, мов папер,
І як листок став дрїжати:
„Тату, мій тату! Що буде тепер?
Мати, моя рідна мати!“*

*Батько в останнє дитину обняв.
„Не бійсь, не бій ся, мій сину!
Муки колись Христос за нас прийняв,
Ми умрем за Україну“.*

Богдан Лепкий.

читувано по черзі імена й кожний мусів відозвати ся. Опісля вже ладять ся полонені до спання. Байдак накинув на себе плащ, капелюх сховав у кишеню та вийшов, буцім-то тільки на хвильку, як инші полонені, що сюди-туди вештали ся перед спанням. Салдат бачив його, але не завважив нічого підозрілого. Покрутив ся сюди-туди й незамітно для нікого завернув у сю сторону, де вплинував собі перескочити мур. Коли салдат був найдалше від нього й зайняв ся з кимось розмовою, в одній хвилі звинно, як кіт, видряпав ся на мур і незамітно зсунув ся з нього на другій стороні.

Було доволі високо і стрільцєви аж свічки засвітили ся в очах, коли впав на землю. Полежав хвильку, щоб прийти до себе, й коли пересвідчив ся, що не спостерегли його утечі, підвів ся й почав хильцем утікати. Перед ним поле. Там далеко в нічній темряві мріли чорні силуетки гір, за ними вже чужий край, а в нім безпечність, свобода. Туди звернулись його ступні. Вже минав за собою світла касарні й инших будівель. За хвилю мав вийти з найнебезпечнішого місця спосеред людських осель, коли нараз з голосним лаєм обскочили його собаки. Серце забило ся тривоєю. А нуж лай собак накличе людей? Стрілець утікав в австрійськїм мундурі, крім капелюха не було нічого цивільного на нім, кожний пізнає зараз у нім збігця... Мали-ж би всі його надії на свободу так скоро скінчити ся?... Але лай собак не звернув нічиєї уваги та хлопець незабаром опинив ся серед темряви в чистім полі.

Йшов може дві-три години, коли в віддалі побачив блимаюче світло. Що робити? Оминути його й іти дальше, не знаючи жадної дороги, чи повернути й спробувати щось розвідатись?... Почав обережно підходити ближше... Старий, сивий, довговусий Перс мимо ночі був зайнятий коло своєї землянки добуванням води. Рішений на все в разі неприязного прийняття, — стрілець постановив зблизити ся до нього. Одним поглядом мусів старий догадатись, з ким має діло, — але не показав жадного ні здивовання, ні вагання. Видно, нераз бачив збігців із неволі, а може й надіяв ся до-

брого зарібку. Замість зайти в розмову та завести його до своєї землянки, він показав хлопцеві недалекий рив і велів йому там укрити ся. Тут перележав довший час і щойно, коли якісь люде вийшли з хатки та зникли в темряві ночі, — старий приступив до нього й завів його в середину, просив розгостити ся та — дав вечеряти.

Перс знав трохи по російськи й тому стрілець міг від біди з ним розмовитись. А в тім, що тут багато говорити? Австрійський вояк, до того близько табору полонених, чи-ж треба тут великих здогадів? Перси не люблять Москалів, тож старий щиро зайняв ся молоденьким збігцем. Радив найняти провідника, як інші втікачі робили, — але хлопець признав ся, що в нього всього маєтку десять копійок у кишені. Тоді старий, в якого скривав ся цілий перший день своєї втечі, порадив, куди й як має йти, щоб оминути військові сторожі. Навчив також найпотрібніших перських слів. Стрілець записав собі, як зветь ся хліб, вода, молоко, дорога, кінь, віз і т. д. В людських оселях радив питати зараз за „мірагана“, себто за старшину (галицького війта) й у нього шукати помочи.

Цілю дороги мала бути столиця Персії Тегеран, де є вже австрійський і німецький консулят, що можуть взяти збігця в опіку.

Щоб менше впадав людям в очі, старий замінив капелюх стрільця на малу хутряну, перську шапочку, ще й доплатив до неї трохи, та без провідника вибрав ся нічо стрілець у дальшу дорогу. Спершу йшов полем. У декількох місцях натрапив на покопані глибокі рови, наповнені водою, в які впав двічі та ледви видряпавсь на беріг. Не стрічаючи ні людей, ні осель, над ранком побачив себе вже серед значних горбків. Тут відпочинув, з'їв хліба й цукру—(одинока їда, яку взяв з собою) та подавсь у дальшу дорогу вже горами.

Не прочував навіть, скільки труду й невисловлених мук прийдець ся йому перенести в переході через них! Йому здавалось, що там, як у наших зелених Карпатах, повно квіток, ягід, джерел, потоків. Надіявсь, як у нас, по декількох, найбільше кільканадцятьох годинах ходу натрапити на людську оселю, подибати хоч поодинокую людину. А міжтим се самі скелі, каміння, а що найстрашніше, тяжко найти каплю води. Скупа рости́нність, мало кущів, ще менше дерев. Скелі то стремлять високо майже прямовисними стінами, то знов розсипають ся на кусні, наче розбиті рукою якогось велитня. Не то доріг, а й слідів стежок не видно. Тубільці знають вигідніші й безпечніші проходи, але для їх указання треба взяти проводиря. . . Зачала ся блуканина з гори на гору. Здавалось йому, що попав у якийсь камінний лабіринт, якому немає ні кінця, ні міри. Так захопи-

ла його перша ніч, яку передрімав на каміні, надслухуючи якогось дивного виття (мабуть шакалів) і проникливого свисту малих звіряток, що в днину втікали перед ним у переполосі.

Ледви зазоріло, — знов у дорогу, в надії, що чейже сьогодні дійде дець до людей. І справді того дня стрінув людину. Уоружений, середніх літ Перс подибав його в часі хвиливого відпочинку. Одначе замість поради, помогти — зажадав від нього грошей і тютюну. Не діставши ні одного, ні другого, вказав мабуть мильну дорогу, бо хоч стрілець застоював ся до його вказівок, се не довело до ціли.

По двох днях вийшли йому скупі харчі, які взяв з собою, та дуже знеможеному хлопцеві почало заглядати страшне марево голодової смерти. Але ще гірше ніж недостача поживи докучала йому недостача води. Коли вмучений, голодний, зігрітий, з засохлими устами сїдав на камінь, аби відотхнути, здавалось, що за каплю води віддав би всі скарби світа! Щоб відволочити язик, що прилипав до піднебіння, пробував пити власні відходи. . . Раз тільки в заглибленню скелі, що творила наче басен, подибав рештку, Бог знає, колишньої дощевої води, котра видалась йому справдешнім божеским нектаром.

Такі муки тривали чотири дні. З розпукою останніми силами видряпувавсь на високі верхи в надії, що з такої висоти побачить далеко та з'орієнтуєть ся, куди найблизше до людей. Але що підійде, здаєть ся, вже на найвищий верх, звідкись перед ним виростає ще вищий — і так у нескінченість, мов у зачарованім колесі, — тільки гори, гори, гори. . . А тут обуве повикривлювало ся й подерло ся. Ноги поранили ся. З голоду, вмучення та спраги почали опускати його сили. . . Чув, що не видержить вже довго сеї муки. . .

На щастє серед одної долинки, на яку зійшов у переході на другу гору, — несподівано найшов джерело води. Напившись її наче справдешнього цілющого напою й упокоений ляг відпочати. Вода та сон покріпили його й, проснувшись, уже з якоюсь надією почав розглядати ся довкола. Гори, здавалось, знижували ся. Постановив не дряпатись, як первісно думав, упяць на верх, тільки держати ся долинки, на яку зійшов. В однім напрямі спостеріг навіть щось начеб слід якоїсь стежечки.

Туди постановив йти, не зважаючи вже, чи се буде дорога вперед, чи поворотна, головне, щоб тільки добитись до людей, дістати їсти, найти якусь раду. . . Й напрям показав ся добрий. По якімось часі долинками відістав ся з лабіринту гір і натрапив на околицю, заселену людьми.

Ол. Г—а.

(Кінець буде).

В пазурах реакції.

Святкованне десятилітнього ювілею російської „конституції“ було дуже сумним; над могилою творця конституції гр. Вітте відправлено панахиду в присутности декількох його особистих приятелів, яка зрештою могла відносити ся з повним правом до всіх свобод російської конституції, похованих реакцією. А вже найбільше жваво готувала ся до сього ювілею поліція; від ранку до вечера сього дня по вулицях Петербурга ходили й їздили поліційні патрулі, але не довело ся їм сим разом зробити ужитку з своєї зброї в боротьбі проти внутрішнього ворога. На передодні ювілею відбули ся таємні наради робітників, на яких постановлено

з огляду на сучасні політичні обставини відложити святкованне сього „важного для робітництва дня“ на неозначений час. Подібну-ж постанову зробив і поступовий блок. Навіть октябристи не святкували дня, від якого вони мають своє назвище, чим Горемикін чейже дуже втішив ся.

Десятилітній спір про те, чи є в Росії конституція, чи її немає, в теперішню хвилю можна розв'язати тільки в негативнім змислі. Російська реакція осягла небувалої сили та на її чолі стоїть Горемикін і Хвостов, гуртуючи біля себе всі сили російського чорносотенства. Як мало числить ся правительство з настроєм громадянства, показує між ин-

шим і та дрібна сама по собі обставина, що Горемікін має ніби-то дістати титул князя, а його помічник Хвостов титул графа.

Не зважаючи на те, що ціле громадянство, з виїмкою хіба його крайніх реакційних елементів, домагається скликання Думи, правительство не показує найменшої охоти се зробити. „Курер Петроградский“ повідомляв, правда, що Думу мають скликати 16 листопада або пізніше на дуже короткий час і що вона має в першій мірі зайняти ся балканською справою та справою втікачів, але Хвостов, краще поінформований, заявляє, що час скликання Думи ще не означений. Упертість нового міністра не подобається навіть попівському „Колоколу“, який пише: Негайне скликання Думи потрібне не тільки для управи краєм, воно потрібне для сконцентровання праці військових органів, для піднесення духа армії та для скріплення нашого державного кредиту, воно потрібне для довірочного співробітництва Росії з її союзниками“.

Реакція в Росії зайшла так далеко, що викликала розкол навіть у самій російській шляхті. Голова ради злученої шляхти Струков звернув ся до правительства з листом, в яким домагав ся мало не повернення старого російського абсолютизму та гострих розпорядків проти Думи. Але сей лист викликав гострий протест полтавського, костромського й багатьох інших „дворянських зборів“, які навіть виступили з „дворянського союзу“; калузьке, харківське й інші земства заперечували проти реакційної політики, висилаючи до палати панів опозиційних послів. Проти реакційного Струкова виступило й „Новое Время“, докоряючи йому, що він розбив російську шляхту в хвилину, коли їй найбільше потрібна єдність, „коли істнованню Росії загрожує смертельна небезпека, якої вона не знала від довгих віків“.

„Опозиція Нового Времени“, меморіал московського дворянства з домаганням державного ладу, „проти якого не чуло ся б оправданих протестів російських горожан“ і всіякі інші подібні опозиційні виступи російського столичного та провінціального дворянства дуже мало турбують російське правительство й воно гуртує собі спокійно найгірші елементи російського громадянства, які розвинули останніми часами дуже енергічну діяльність. У Москві скликають чорносотенні організації конгрес, на який з'їдуть ся їх представники з цілої Росії. Незабаром почне також виходити нова чорносотенна часопись, число якої коштуватиме тільки одну копійку. В склад її редакції ввійдуть відомі чорносотенці — Орлов, Распутін, Восторгов і т. ін.

Опір, який ставлять реакції поступові партії, поки що дуже слабкий і не систематичний. Управа з'їзду міст і земств постановила для протесту, щоб делегації, вибраної зїздом, яка їздила до царя й якої він не прийняв, не розв'язувати, а лишити в цілім її складі до найближшого зїзду міст і земств, що має незабаром відбутися в Москві.

Суспільна реакція в Росії безперечно збільшується в значній мірі розколом у лоні російської соціальної демократії. В тім часі, як так звані „большевики“ з думською фракцією разом виступають рішуче проти правительства, значна частина „меньшевиків“ кличе нарід до фактичного

помирнення з правительством. Група російських соціальних демократів, Г. Плеханов, Л. Дейч, Г. Алексінский, А. Бах й інші разом з російськими соціальними революціонерами Бунаковим, Н. Авксентевим й іншими видали відозву до працюючого люду, в якій між іншим говорить ся: „Кожде „вешпокопускательство“ поза армією, яка бореть ся з ворогом, є зрадою та послугою зовнішньому ворогові Правда, ви маєте рацію, обурюючись на грабівництво підприємців, але в усіх тих випадках, якби ви захотіли відповісти на нього страйком, вам треба подумати про те, чи не зашкодить се справі оборони Росії“. А що в позбавленні усіх політичних прав Росії страйк і повстання являють ся майже єдиними засобами боротьби, то поклик Плеханова й його товаришів є фактично покликком припинити боротьбу з правительством на час війни.

Природно, що працюючі маси Росії, в значній мірі позбавлені проводирів, реагують на неможливе політичне й господарське положення в Росії елементарними вибухами гніву, які найчастіше прибирають форму „голодних бунтів“. Протягом останніх тижнів відбули ся великі дорожні розрухи в Одесі. На Миколаївськім бульварі та на Катерининській вулиці були бійки межі поліцією та натовпом. У сих демонстраціях голодних узяли участь також і салдати, що недавно повернули ся з війни, й надали їм характеру протесту проти війни. На ринку розбито багато крамниць з засобами поживи. Сі розрухи тривали дуже довго та спокій у місті привернено не скоро.

Сучасне зміцнення реакції відчувають на собі дуже тяжко й російські Українці. Чорносотенці домагають ся всіма способами нових скорпіонів для Українців. Чорносотенний професор київського університету Юліян Кулаковський напр. обвинувачує засланого вже давно до Симбирська проф. Грушевського, що він є духовим проводирем Українських Січових Стрільців. А „Новое Время“ пише про „Українську Живнь“ . . . „Тенденційна „Укр. Живнь“ звертає увагу Росії на ласкаве відношення австрійського правительства до галицьких Українців“ . . . „Втікачі зраджують наших Українців, які старають ся довести, що мазепинство є тільки вигадка їх політичних противників.“ З допитів галицьких утікачів кореспондент „Русск-ої Мисл-ї“ цілком певно ствердив факт страшної ворожнечі між Росіянами й мазепинцями в Галичині“. В. Дорошевич у „Русск-ім Слов-ї“ скаржить ся навіть на нещасливих українських селян, яких Росіяне вигнали з Холмщини: „Скаржуть ся наші (руські) тільки на Холмщаків, що вони грабують, скаржуть ся і в калузькій і в моголівській і в смоленській губерніях, кажуть, що Холмщак є найбільш озлоблений нарід“. Кореспонденти говорили Холмщакі: „В себе дома ми не так жили, як тутешні Росіяне. Їм і в сні не снило ся так добре жити! Серед Холмщаків розповсюднені чутки, що їх гонять у сибірську губернію й вони боять ся сього. Там, кажуть, і зима страшна й кавуни не зріють. Холмщакі озлоблені, що вони втратили своє господарство“.

Але російським Українцям гірше ніж досі певно вже не може бути, не зважаючи на всі чорносотенні й ліберальні російські денунціяції.

М. Трощкий.

Галицькі „емігранти“ в Росії.

ІХ.

Майже цілий тягар удержання й розміщення втікачів спав при такім настрою властей і загалу на плечі різних комітетів і добродійних інституцій. Правительство спершу стало осторонь від сеї відвічальної праці, яку само спричинило, й віддало її в руки загальноросійському Союзови міст* і Всеросійському Земському Союзови. Совіт міністрів

* Союз називав ся через те на великі видатки, які по словам Астрова захотали матеріальним положенням міст. Тому впоминав ся референт 800.000 р. запомоги й предкладав бюджет на втікачів на суму коло 14 мільонів рублів.

призначив її ведення для об'єднання діяльності в справі догляду та висилки втікачів і виселенців сенаторови кн. В. Д. Урусову, катеринославському предводителю дворянства, та членови Госуд. Совіта Ф. Безакови, предводителю київського губ. дворянства („Кієвл.“ з 7 VII, ч. 184). Вони зачали першу організаційну роботу, бо дотепер було все в повнім неладі.

Як доносив предсідатель комітету південно-західного фронту загальноросійського Земського Союзу („К. Мысль“

з 4. VIII, ч. 114), не було до того часу ніякої інструкції й ніякого пляну, „а був хаос і найбільша дезорганізація“. Поїзди з виселенцями їздили, куди хотіли, вистоювали на стаціях по декілька днів або й тижнів або викидали виселенців на якійсь перехресній стації, бо інша залізниця не хотіла їх приймати. Не було харчівень, а де вони й були, там їх не повідомляють ся, коли та скільки приїздить людей. Не було санітарної помочи, багато випадків епідемічних недуг. На людей ніхто не зважав і дуже часто одні вагони висилано деінде, а інші знов деінде, розділюючи найблизшу родину. В Києві поїзди стояли цілими днями й нічого не робило ся, бо адміністрація й воєнна й цивільна тої гадки, що Київ має бути вільний від утікачів.

Власти були цілком безрадні й не знали навіть, до кого відносити ся по прикази та через кого їх виконувати. Що дня оголошували ся телеграми, прошення помочи й т. ин. та передіставали ся до часописей, хоч на тім справа нічого не виграла.*

Щоб зарадити лиху, зачинають ся скликувати окремі губерньські наради, але з них не багато прийшло користи, бо гарні пляни лишали ся невиконані. Пригляньмо ся напр. роботі в київській і волинській губернії.

В київській губернії відбуло ся „совѣщаніє о бѣженцахъ“ під проводом київського ген.-губернатора Н. Суковкіна й при участі всіх компетентних властей, поліцаймайстра, справників, урядника переселенського бюро, город. голови, начальника залізниць, голови „Гал.-рус. Общества“ і т. д.

На раді висловлено безумовне бажанне „объ огражденіи г. Кіева отъ наплыва бѣженцевъ всякихъ категорій, особливо Галичанъ“ і прийнято гадку, примістити їх в окремих бараках на залізничних перехрестях, напр. у Хвастові, причім організацію лікарської та харчової помочи мав би перебрати „Всерос. Земський Союз“, а вишукування робіт переселенська управа через окреме бюро. Таку саму гадку висловлено також на засіданню місцевого відділу Татянінського комітету. Потім раджено над збіглими жінками й дітьми з Галичини, що нездатні до роботи, та рішено з огляду на те, що їх дальше зоставанне в Києві не бажане, вислати їх і розмістити по селах центральних губерній. „Раджено“ вкінці над свободою переселювання галицьких утікачів і над виселенням німецьких колоністів („Кієвл.“ з 18 VII, ч. 195).

Окремо „радила“ київська повітова земська управа. Київський гор. голова, Дяков, заявив, що „ні за що не рішить ся впустити до міста“ галицьких утікачів, яких з кінцем червня числив скромно на 80.000 душ, зате рішено заложити в денекотрих селах київського пов. карантанні міся, школи відтупити на спільні мешкання, в шкільних кухнях варити харч і давати його утікачам безплатно, тут відділювати хорих і здорових, а останніх вислати далі.

Який був вислід тих ріжних нарад, знаємо з статей по часописах і з звідомлення київського комітету.

* Напр. одного тільки дня (9 липня) і в одній тільки часописі („Русское Слово“, ч. 157) маємо аж три такі голоси розпуки. З Житомира телеграфують, що в волинській губ. зібрало ся до 100.000 виселенців із Галичини, холмської й люблінської губ., — з Камінця Подільського, що утікачі з Галичини направляють ся в Брацлав і Гайсин і в денекотрих пунктах збираєть ся коло 30.000 душ, — з Катеринослава, що з Польщі, Литви, а в часті з Галичини прибудо 7.000 душ і нужда страшна! Подільський губернатор телеграфує по 22 лікарів християн і т. д.

В контрактівім домі в Києві сотки людей тиснуло ся в згущенім повітрі, яким годі віддыхати. Всі без ріжниць пола й віку сплять на брудній підлозі. Жінки окружені купою брудних, напів голих дітей, покритих висипками та чиряками, а дві з них злягли серед тої обстанови. Галичане живуть тут серед антисанітарних умов, багато недужих, один лежить навіть хорий на тиф. („У Галичанъ“ — „Кієв. Мысль“ з 25 VI, ч. 174). В домі для утікачів—Жидів впаковано 2.400 осіб на місце для 200! З здоровими приміщено теж хорих і божевільних („К. Мысль“ з 27 VI, ч. 176. А. М.—сь: У Галичанъ).

Про положенне галицьких виселенців, утікачів і закладників у Києві довідуємо ся багато з звідомлення київського комітету, висланого головному комітетови міського союзу в Москві. Виймаємо звідти найважнійше, що передали часописі „Русское Слово“ і „Кієвская Мысль“ з 3-16 серпня с. р., ч. 213:

Київ являєть ся від початку головним пунктом, куди висилають ся маси виселенців і засланців з окупованих країв, а в останніх часах також із Волині, Поділля, Люблінщини, Холмщини та Бесарабії. Таким чином за короткий час витворила ся в Києві маса зовсім незабезпеченої людности, котра проживає в цілковито випадкових умовах, а се встигло вже тепер відбити ся некорисно на санітарно-гігієнічнім стані міста.

Зокрема в тяжкі умови попадають десятки тисяч людей з Галичини й Буковини, що висилають ся звідти адміністративним порядком і передержують ся по тюрмах і поліційних участках, а також утікачі з тих країв, яких виправляєть ся до Києва або через Київ дальше.

Маса народа з Галичини й Буковини, що щоденно напливає до Києва, розпадаєть ся на три ірупи: 1) утікачів, 2) висланих адміністративним й етапним порядком і 3) закладників.

Утікачі розміщують ся головно на Подолі, в Контрактівім домі, недалеко двірця, в цловім магазині й на гіподромі. Вони живуть у цілком антисанітарних умовах, сплять укупі на землі й на підлозі, годують ся погано, не мають найменшої лікарської помочи при постійних заразливих недугах, як шкарлатина, дифтерія, дизинтерія і т. д. Умови й обставини найму утікачів на фабрики та заводи пригадують невільничий ринок. Наймачі вибирають із сімі найздоровших членів і забирають їх з собою, не лишаючи своїх адрес. Таким чином на місці часового пробування лишают ся діти, старі й немічні. Серед жінок, не виключаючи 7—8-літніх дітей, поширена проституція як наслідок повної безвихідної розпуки.

Друга категорія, — вислані адміністративним порядком, держить ся при поліційних участках Києва. Ся категорія складаєть ся, як із осіб інтелігентних станів — священиків, професорів, учителів, учительок, лікарів, адвокатів, інженерів, урядників, студентів, гімназистів і т. ин., так і з селян і робітників. Для них немає окремих приміщень і їх тримають у спільних кімнатах враз із звичайними злочинцями. На прохарчованне дістають по 11 коп. на день. Лікарської помочи немає. Міські шпиталі відказують ся від помочи й приймання хорих, покликуючись на переповненне. В таким положенню арештовані находять ся часами 3—4 місяці в очікуванню дальшої висилки в східні губернії й на Сибір.

Третя група — се закладники, що появили ся в останніх часах. Складаєть ся вона з видних громадян, політичних діячів, послів, посадників, членів управ, судовиків, директорів банків, окружних інспекторів і т. д. Частина їх приміщуєть ся по арештах, котрі удержують польський і жидівський комітет, а решта розділена по участках.

Німецька преса про українську справу.

Голосним відгомоном відбила ся промова краєвого маршалка Дюлішньої Австрії, князя Альойза Ліхтенштайна, про „Світову війну й її причини“, виголошена дня 20 квітня на християнсько-суспільних зборах у Відні. Докладний зміст сеї промови, в якій бесідник виступив із твердженням, що головною цілю Росії в війні є здобутте східньої Галичини задля знищення самостійного українського руху, та з натиском підніє, що не можна швидше зробити миру, поки не відібеть ся східньої Галичини, був поданий в ч. 17—18 нашої часописі п. з. „Мусимо відбити східню Галичину“. Ширші статі й замітки з приводу сеї промови з дословним поданням успіхів, що відносять ся до східньої Галичини, подали з віденської преси між иншим: „Reichspost“ з дня 21 квітня п. з. „Наслідки світової війни“ та з дня 23 квітня п. з. „Українці й Росія. Властива воєнна ціль Росії,“ а далі (всі статі з дня 21 квітня) „Fremdenblatt“ п. з. „Краєвий маршалок князь Ліхтенштайн про значінне Галичини“, „Die Zeit“ п. з. „Князь Альойз Ліхтенштайн про ціль війни“, „Neues Wiener Tagblatt“, „Neuigkeiten-Weltblatt“ п. з. „Чому мусимо відбити східню Галичину“, „Deutsches Volksblatt“ п. з. „Про війну“, „Oesterreichische Volks-Zeitung“ п. з. „Краєвий маршалок князь Ліхтенштайн про світову війну“, а з позавіденської преси м. ин. „Neues Budapestter Abendblatt“ п. з. „Мусимо відбити східню Галичину!“ „Baseler Volksblatt“ з дня 8 мая п. з. „Українське спірне питання — властива причина війни між Австрією й Росією“.

Часопис „Deutsche Wacht“ (Ціллі) з дня 7 квітня помістила п. з. „Україна“ витяги з статі д-ра В. Щурата „Будьте передовсім Австрійцями“, що появила ся в третім зошиті „Ukrainische Rundschau“ з с. р. Часопис „Neue Badische Landeszeitung“ (Мангайм) з дня 11 квітня помістила передрук статі посла Франца Ессера п. з. „Україна“, яку поміщено в віденській „Oesterreichische Volkszeitung“ з дня 30 марта. Про саму статю була вже бесіда в нашій огляді. — Зміст статі д-ра Ганса Гартмаєра з тижневника „Das neue Deutschland“ подала ще, крім згаданих уже в нашій огляді, берлінська часопись „Germania“ з д. 3-го марта п. з. „З історії українського питання“.

В числах 192 і 193 часописі „Münchener Neueste Nachrichten“ (з дня 16 квітня) появили ся дві широкі вступні статі визначного німецького публіциста барона Макая п. з. „Українське питання“. Автор висловлює на вступі погляд, що на поворот приязних відносин Німеччини й Росії на довгі часи нема виглядів. Німеччина мусить отже бути готовою до оборони перед російською небезпекю. Засобів до успішної оборони треба по думці автора шукати „не на ґрунті популярного польського, ні литовського, ні фінського питання, але в обсягу надто недоцінюваного в Німеччині українського питання“. Далі обговорює автор питання здібности українського народу до державної самостійности та стверджує його повну незалежність, навіть гостре противенство супроти Росії на економічній, культурній і соціальному полі. „Куди не глянути, всюди підносять ся висока стіна, яка відділює гостро українську „малоруськість“ з її свободолобним характером і поступовим, зверненим на захід летом духа від великоруського деспотизму з його нападництвом і заскорузлістю сарматсько-екитеької крови“. В другій частині дає автор огляд історії українського народу, його сучасного положення в Ро-

сії та підносить значінне України для Росії. Дороги до Царгороду та до Адрії, куди змагає російський імперіалізм, ідуть через Україну.

Др. Зенон Кузеля.

Через те самостійність України була б ударом у серце російської імперії. Українське питання заслугоє отже на пильну увагу Німеччини. Автор пригадує на становище Бісмарка в сій справі та стверджує, що „мотиви, які звернули погляд Бісмарка від Неви на Дніпро, не втратили сьогодні свого значіння, тільки зискали; їх корінем є розумінне вартости, якої й не оціниш досить високо, східнього заборона для Німеччини й Австрії в усіх розправах поміж російським славянством і Германцями“.

Урядова „Wiener Zeitung“ принесла дня 30 квітня замітну статю про українську справу. В статі згадуєть ся передусім про страшне незнання української справи серед німецької публіки, яке панувало до війни. Щойно війна принесла під тим оглядом багато дуже важних відкрить. Статя дає огляд німецької літератури про українське питання, обговорює природні й культурні відносини на Україні, підносить самостійність українського народу супроти російського та кінчить ся нарисом історії України.

Статя д-ра Евгена Левицького в часописі „Berliner Börsen-Courier“ з дня 24 марта п. з. „Російські копальні вугля та заосмотренне Росії в вуглі“ виказує на основі статистичних дат значінне української території задля заосмотрення в вуглі російської держави.

В берлінській місячнику „Deutsche Rundschau“ помістив відомий знавець Росії й прихильник українського народу, Кароль Нецель, ряд статей п. з. „Сучасна Росія“, присвячених почасти українському питанню.

В розділі „Російська небезпека“ (маєвий зошит) стверджує автор на основі історії українського народу та його теперішнього положення в Росії й Австрії, що очевидною цілю Росії в сучасній війні є здобутте східньої Галичини.

„Росія хоче здістати в свої руки український Півмонт“, щоби дідущити раз на все вогнище всіх українських змагань до свободи. Се властива причина сеї війни“. Отся причина буде й у будучині загрожувати Австрії постійно поволи війнами, коли вже тепер не усунеть ся російської небезпеки через основанне самостійної української держави. „Одиноким способом остаточно погасити воєнне вогнище на сході, котре не вигасає, та запевнити на довгі часи європейський мир є самостійність України, відновленне давньої київської держави“.

Автор пригадує на заінтересованне Бісмарка й Наполеона сею справою та кінчить так: „Відбудованне України мусить бути отже свідомою й ясною цілю сеї світової війни, — а також буде се очевидно лежати в найвищій інтересі людськості, коли сей великий нарід буде вже раз визволений культурно, коли він накінець дістане можливість застановити ся свобідно над своєю властивою, кінцевою сутю, тим більше, що се є нарід, який видав таких героїв і співців, як Мазепа, Гоголь, Шевченко!“

Широкий зміст повищої статі Нецеля подала дня 4-го мая „Neue Hamburger Zeitung“ у статі п. з. „Побіда в західній Галичині й українське питання“, подаючи від себе як ілюстрацію поглядів Нецеля що-до цілей Росії в війні поїздки царя до Галичини. Сю останню статю пере-

друкували в цілості та під тим самим заголовком часописі „Dresdener Anzeiger“ з дня 8 мая й „Abwehr“ (Варнедорф) з дня 11 мая. Крім того подала зміст статі Нецеля часопись „Aussiger Tagblatt“ з дня 26 мая п. з. „Відбудованне України.“

В статі „Положення католицької церкви під російським кнутом“, поміщеній у часописі „Kärntner Tagblatt“ (Клягенфурт) з дня 11 квітня поданий між иншим огляд переслідування українського католицького населення в Росії від часів Катерини II до нинішніх часів.

З нагоди появи німецької публікації „Союза визволення України“ п. з. „Україна й війна“ помістили ширші статі м. ин. часописи: „Berliner Tageblatt“ з дня 15 квітня п. з. „Поклик Українців до німецького народу“, „Ostsee-Zeitung“ (Штетін) з дня 14 квітня під таким самим наголовком, „Münchener Neueste Nachrichten“ з дня 15 квітня (замітка під тим самим заголовком) і з дня 22 квітня п. з. „Україна й війна“ (широка статя з етнографічною картою України), „Dresdener Anzeiger“ з д. 16 квітня п. з. „Поклик Українців до німецького народу“, „Die Hilfe“ (Берлін) з дня 27 мая п. з. „Україна й війна“ (замітка), „Neue Illustrierte Zeitung“, з дня 6 червня замітка п. з. „Союз визволення України“, „Grazer Tagblatt“ з д. 9 мая під таким самим заголовком.

З приводу брошури Д.м. Донцова появили ся ще статі в „Vossische Zeitung“ (Берлін) з дня 19 марта п. з. „Українське питання“ та в „Deutsche Wacht“ (Бонн) з дня 16 мая п. з. „Українське питання“.

Загальну увагу преси звернули на себе Українські Січові Стрільці, зокрема з нагоди геройської оборони гори Маківки в квітні с. р. Виданий д. 2 мая командантом 55 дивізії піхоти, генералом Фляйшманом, приказ, в яким піднесено рішення для цілої армії заслуги Укр. Стрільців у сих битвах, подали важніші віденські та провінціальні часописи в цілості, між иншим віденська „Neue Freie Presse“ з дня 16 мая п. з. „Похвала українського легіону“, „Sonn- und Montags Zeitung“ (Відень) з дня 10 мая п. з. „Похвальне признание для Українських Січових Стрільців“, „Wiener Montagblatt“ з дня 10 мая п. з. „Геройські діла Українських Стрільців“, „Prager Zeitung“ з дня 22 мая п. з. „Український легіон, військова „еліта“, „Österreichische Morgenzeitung und Handelsblatt“ (Моравська Острава) з дня 21 мая п. з. „Похвальне признание для Українських Січових Стрільців“, „Aussiger Tagblatt“ з дня 20 мая п. з. „Геройства українського легіону“. — В навізанню до сього приказу помістив „Pester Lloyd“ з дня 14 мая статю, в якій висловлює ся так про наших стрільців: „Отсей гурт героїв бореть ся від кінця вересня м. р. в Карпатах пліч о пліч з австрійськими правильними військами, одушевлений огненним обуренням проти відвічного ворога українського народу, та здобув уже нераз своєю хоробрістю признание найвищої воєнної команди. В останніх битвах, які розіграли ся в околицях Острога Верху, виявили Українські Січові Стрільці безприкладну погорду смерті та в критичній хвилі з бравурою, одушевлені правдивим патріотизмом, приневомили ворога покинути знову здобуті становища. — Повне признание генерала Фляйшмана було нагородою для сього геройського війська, що віддало все найдорожше в обороні своєї вітчизни.“

Завзяті битви в Галичині з весни с. р. давали німецькій пресі часто нагоду підносити з призначенням хоробрість українських вояків в австрійській армії. Так майже всі австрійські часописи подали дословно приказ архикнязя Фридриха з дня 29 марта, в яким він висловив „свій подив і повне признание“ австрійсько-українському полкови драгонів ч. 9 за геройське поведіння та сміливе витривання перед ворожою перевагою“. Часописи підносили згідно, що сей полк рекрутує ся головню з України. Докладнійший опис битви, в якій відзначив ся сей полк, подала віденська „Neue Freie Presse“ з дня 8 мая. Дня 12 й 13 квітня помістила часопись „Berliner Tageblatt“ дві замітні дописи воєнного кореспондента Вальдмана („У ви-

зволений Буковині“ й „Побідний похід армії Пфляндера“). Автор описує бої на Буковині й підносить з окремим признаннем участь у них українських вояків й українського населення. Оповідаючи про чини популярного тоді на Буковині відділу „Руса“, пише Вальдман у першій дописі: „Отсі надзвичайні успіхи були можливі, як підносить сам Рус, тільки завдяки помочи українського гірського населення—Гуцулів“. В другій дописі підносить він те, що оборону Буковини, ведуть самі старі ополченці з українських сіл Буковини, та висловлює ся про них так: „Оті Тирольці Сходу бють ся дійсно за власне істнованне та спокій своїх родин, які живуть ледви два кілометри від їх стрілецьких ровів і підмагають їх чинно... Командант групи, підполковник Папп, сказав до мене, показуючи на один відділ: „Кождий з них — се герой. Се хоробрі й вірні люде, що боронять свої вітчизни.“ Далі розповідає автор про безуспішні русифікаторські змагання російських властей серед укр. населення та про арештованне посла Лаврука. Сю останню допись передрукували м. ин. часописи: „Deutsches Volksblatt“ з дня 16 квітня, „Neues 8-Uhr Blatt“, „Ostrauer Zeitung“ (Моравська Острава) з дня 14 квітня.

Описуючи ті самі бої на Буковині, писав „Deutsches Volksblatt“ з дня 16 квітня так: „Як Тирольці в 1809 році, так і тепер веде знов один гірський нарід святу боротьбу в обороні свого домашнього вогнища. З рівною рішучістю та завзятістю боронили мешканці Буковини своєї рідної країни, віддали її назад вітчизні та зовсім справедливо названо їх „Тирольцями Сходу“.

Часопись „Berliner Tageblatt“ подала дня 29 мая в статі п. з. „Участь поодиноких груп армії в галицьких побідах“ — опис побідного походу австрійсько-українського X корпусу (Перемишль) знід Маластова аж під Перемишль. Автор статі зазначає, що звернув зокрема увагу на участь сього корпусу в маєвій офензиві тому, що „в публичній опінії заподіяно сьому чисто галицькому відділові деяку кривду“. Сю статю передрукував „Prager Tagblatt“ з д. 30 мая. — Опис битв, які звів сей корпус у перших днях квітня в долині Ляториці, подала воєнна допись в „Neue Freie Presse“ з дня 29 квітня, з окремим признаннем для австрійсько-українських полків піхоти чч. 80, 89 і 90.

Крім того містили описи геройських учинків поодиноких українських вояків або відділів воєнні дописи в часописях: „Neue Freie Presse“ з д. 3 марта про 95 полк піхоти, „Deutsches Volksblatt“ (Відень) з дня 25 лютого й „Grazer Tagblatt“ з дня 3 марта про безіменного українського героя з 87 п. п., „Neue Freie Presse“ з дня 16 квітня та „Reichspost“ з дн. 2 квітня про вчинок укр. жандарма Костащука та двох укр. вояків у часі буковинських боїв, „Die Neue Zeitung“ (Відень) з дня 16 марта про українського цуфсфєрера з 3 баталіону крайвої оборони, „Die Neue Zeitung“ з дня 2 квітня про чини штабового фельдфебля, Михайла Заяця з 32 полку крайвої оборони та про чини улана Семена Гончаря з 1 полку уланів, „Fremdenblatt“ з дня 31 марта про настрій в 24 (коломийським) полку піхоти по відбиттю Коломиї, „Reichspost“ з дня 11 квітня про боротьби 80 п. п. в Чорногорі, „Neue Freie Presse“ з дня 13 квітня про австрійський українськорумунський полк ч. 41, „Neues Wiener Journal“ з дня 14-го мая про 55 п. піхоти й багато инших.

Майже всі німецькі часописи Австро-Угорщини й Німеччини подали в половині квітня широке урядове звідомлення про авдієнцію представників „Загальної Української Ради“, д-ра Костя Левицького й Миколи Василька, в головній воєнній квартирі. У звідомленню подано докладний зміст промови д-ра Костя Левицького й відповідей арх. Фридриха та престолонаслідника з признаннем для українських вояків, Січових Стрільців і гуцульських добровольців. — З того приводу помістили ілюстровані віденські часописи: „Wiener Bilder“ з дня 25 квітня й „Neue Illustrierte Zeitung“ з дня 15 мая портрети обох українських представників.

Часопись „Neues Wiener Tagblatt“ помістила дня 3 мая статью посла Лукашевича п. з. „Вражіння по повороті до рідного краю“, в якій автор говорить м. ин. про настрій серед українського населення на Буковині по її визволенню.

Цілий ряд статей принесла преса далі з приводу переслідування Українців і русифікацію східньої Галичини в часі російської інвазії. Дня 28 мая помістила часопись „Frankfurter Zeitung“ статью п. з. „Москалі й Українці“, в якій змальоване широко переслідування українського населення на Буковині. — В першій половині мая принесла німецька преса зміст розмови генерал-губернатора Галичини, гр. Бобринського, з кореспондентом „Русск-ого Слова“ про відносини в Галичині. В сій розмові зазначив Бобринський, що „захованне всіх національних груп супроти російських властей з виїмкою Українців було по правне, висловив свій погляд, що греко-католицька церква в Галичині мусить зникнути, та заповів змосковщенне всіх шкіл у східній Галичині. Сю розмову подали між иншим часописи: „Reichspost“ з дня 8 мая п. з. „Генеральний губернатор граф Бобринський про російську управу в Галичині“, „Neues 8-Uhr Blatt“ з дня 15 мая п. з. „Інтервю з генерал-губернатором графом Бобринським“, „Kölnische Volkszeitung“ з дня 9 мая п. з. „Навертанне на православне в Галичині.“ Часопись „Wiener Allgemeine Zeitung“ з дня 1 мая принесла статью п. з. „Русифікація Галичини“, яка звертає головну увагу на ширенне православя в Галичині та вивоженне українських дітей до Росії. — Та сама статья появилася в „Fremdenblatt“ з дня 2 мая, „Mährisch-Schlesische Presse“ з дня 15 мая. Часопись „Korrespondenzblatt für den katholischen Klerus Oesterreichs“ (Відень) помістила дня 25 квітня статью п. з. „Католицька церква на галицькій Україні в небезпеці!“ В статі говорить ся про усуненне російськими властями з уряду трьох греко-кат. єпископів, заслання українського духовенства та насильне ввведення православя. — Віденська „Reichspost“ принесла д. 11 мая в статі п. з. „Нова православна церква у Львові“ відомість про переміну церкви Василянко на православну церкву. Про переслідування гр.-кат. церкви в Галичині подала відомости часопись „Kölnische Volkszeitung“ у статі п. з. „Як шанують Москалі свободу віри“. Сю статью передрукували часописи: „Münchener Neueste Nachrichten“ з дня 6 мая, „Freiburger Nachrichten“ з д. 12 мая, „Die Arbeiterin“ (Winterthur) з дня 28 мая, „Basler Volksblatt“ з дня 15 мая. „Neue Freie Presse“ з дня 20 марта помістила п. з.

„Насильства Москалів у східній Галичині“ оповіданне гімназ. учителя Яківчика про московську господарку в Серафінцях коло Городенки. — Ілюстрована часопись „Wiener Bilder“ принесла дня 18 квітня ілюстрацію п. з. „Російські звірства на Буковині: Російські вояки рабують і зневажають громадського начальника в українськiм селі“. Про переслідування Українців у Львові інформує оповіданне очевидця, поміщене д. 13 квітня в „Neue Freie Presse“ п. з. „Львів під російським панованнем“, а про переслідування Українців у Станиславові оповіданне втікача, поміщене в тій самій часописі з д. 23 квітня п. з. „Шість місяців під російським панованнем у Львові та Станиславові.“ — Деякі подробиці з тої самої області принесла статья п. з. „Російські рабунки в Галичині“ в часописі „Reichspost“ з дня 21 квітня. Крім того багато дрібних вісток приносила німецька преса про арештовання та заслання Українців і про долю митрополита Шептицького.

Загальне співчуття німецької преси викликала смерть єпископа Чеховича в часі облоги Перемишля. Крім дрібніших звісток помістили довші посмертні згадки: „Neue Freie Presse“ з дня 13 мая п. з. „Перемиський єпископ Константин Чехович“, „Reichspost“ з дня 13 мая під тим самим заголовком, „Wiener Bilder“ з дня 23 мая під тим самим заголовком (з портретом покійного), „Linzer Tagespost“ з дня 13 мая п. з. „Перемиський єпископ Константин Чехович помер“.

Багато вісток про положення на російській Україні появляло ся в німецькій пресі дорогою через нейтральні держави. Крім дрібних нотаток помістили м. ин. у сій справі довші статі часописи: „Neues Wiener Abendblatt“ з дня 22 мая п. з. „Переслідування української преси в Росії, „Neue Badische Landes Zeitung“ (Маннгейм) з дня 31 мая п. з. „До ситуації на Україні“, „Reichspost“ з дня 11 квітня п. з. „Російські погрози проти Українців“.

Крім того подавала німецька преса багато дрібних нотаток і звісток з українського життя, як між иншим: про авдієнцію представників „Союзу визволення України“ в міністерстві заграничних справ з дня 26 квітня, про концерт у честь Т. Шевченка в Відні, про українську демонстрацію по Шевченківськiм концерті в Відні, про депутацію українських буковинських міських посадників у престолонаслідника й ин. Ілюстровані часописи містили часто ілюстрації з життя українських збігців, з галицького й буковинського терену битв і т. д.

Вісти.

Загальна Українська Рада до Українських Січових Стрільців.

В днях 16, 20, 23, 25 і 28 жовтня с. р. рада повна „Загальна Українська Рада“ над політичними правами українського народу. Розглядаючи сучасне політичне положення українського народу, не могла „Загальна Українська Рада“ забути на такий важний чинник нашого сучасного життя, наших змагань і нашої боротьби за народні ідеали, як Українські Січові Стрільці. Бо в полках Українських Січових Стрільців тепер міститься серце українського народу, те серце, що вогнем любови горить до поневолених мільонів, що горить жадобою волі для скованого велитня, що за добро, за свободу, за правду, за світло для свого народу рветь ся до бою й уже цілий рік стоїть у кривавій боротьбі з його смертельним ворогом.

Стрільці! Ви борете ся за волю України й тому в наших рядах не тільки серце народу, але й його політична думка. Політична українська думка, спадщина по Володимирі

Великім, королю Данилі, по великих гетьманах: Хмельницькім, Виговськім, Дорошенку, Мазепі! Спадщину, що довго лежала не перейнята, Ви взяли в свої молоді, але тверді руки, бо волю України добуваєте кровю та залізом!

І хоча Ваші сили ослабі, щоби власною рукою дати Україні волю, то для будучности народу Ви стали живим документом, на яким український нарід опре свої права, окуплені кровю своїх найкращих синів. І тому в Ваших рядах джерело сили українського народу, тому Ви угольний камінь, на яким опереть ся будівля нашого завтра!

Не для нині, а для кращого завтра працюєте й Ви на полях боїв і ми в наших робітнях. Се мусимо все мати на увазі, щоб не допустити до наших душ зневіри. Не нинішніми тяжкими обставинами треба нам міряти успіхи наших зусиль, — наші очі мусять бути звернені в будучність! Віра в будучність народу мусить кріпити наші сили, до праці для сеї будучности мусимо єднати ся всі! Тільки в нашій внутрішній єдності корінь й основа нашої сили.

Оперті на тій суцільній єдності всіх наших чинних сил, підемо сміло вперед без ляку та зневіри. Вперед до кращого завтра, до волі народу, до воскресіння України!

Рік минув, як вирушили наші славні Січові Стрільці на поле боїв. За чотирнадцять місяців положили безсмертні заслуги, довершили геройських діл, здобули собі й українському народови широку славу.

За Ваші пожертвування, за Ваші труди, за ненастанну Вашу працю складає „Загальна Українська Рада“ свою велику подяку, щире признання та подив! Хай живуть хоробрі Українські Стрільці! Хай живе український нарід!

Відень, дня 28 жовтня 1915 року.

Президія „Загальної Української Ради“.

Розпорядок австрійської другої армії що до української мови.

Кермуючись означеними начальною командою армії принципами в язових і національних справах, видала підчинена їй австрійська етапова команда другої армії (Бем Ермолі) дня 22 вересня с. р. ось який розпорядок до підданих собі органів:

„З огляду на поширення австрійської військової управи на області, заселені Українцями, розпоряджуєть ся отсе для округів Конгресової Польщі, положених на схід від східньої границі округів Любартова, Люблина й Янова:

„У зносинах з українськими сторонами належить уживати української мови.

„Прилюдні оголошення подаєть ся також в українській мові.

„Громади та громадські суди можуть по своїй волі устанавляти українську, польську або німецьку мову своєю урядовою мовою й означувати розміри, в яких будуть уживати інших мов.

„Австрійські команди та власти мусять окрім прошень і дописей у польській і німецькій мові приймати так само прошення й дописи в українській мові.

„Наскільки уживання кирилиці є в уживанню української мови областей і творить характеристичну національну ознаку сеї мови, належить перевірити та вияснити на основі розслідувань про язові відносини, зокрема належить се зробити що до уживання людністю української мови в письмі. Коли буде готовий достаточний погляд на відносини населення, належить про все те предложити як найдокладніше звідомлення.

Великість простору зайнятих українських земель.

Територія російської України, зайнята арміями Австро-Угорщини й Німеччини, становить уже поважний простір краю. Досі зайняли армії центральних держав з українських земель у Росії Холмщину, Гродненщину та часть Волині. З тих земель заселяють Українці:

в Холмщині	10.000	квадр. кіл.
в Гродненщині	14.000	„ „
на Волині	24.000	„ „
разом	48.000	квадр. кіл.

Сей простір зайнятих українських земель такий великий, як три четвертини Галичини.

Українське населення на тих землях становило перед війною:

в Холмщині	460.000
в Гродненщині	440.000
на Волині (1/2)	900.000
разом	1,800.000

Якби сю територію злучити з територією австрійської України, повстала би провінція великості 123.000 кільом.

з 6 міліонами українського населення; ся провінція рівняла ся-б що до простору Греції або Болгарії.

Лист офіцера-Українця з зайнятих україн. земель.

Село Б. с. губернії. Дивним дивом не спалене. Положене між лісом, якого тут безліч. На полі уставилось військо, по середині вівтарь, а наш полевий священник править службу божу. Проповідь! Отсе Бог справедливий допомагає нам. Слава йому! Його святій силі завдячуємо, що мерехтять прапори на землі поневоленого народу, побідна армія йде невпинно вперед: за цісаря, за вітчину, за слухну справу! Побіда жде нас! А потім славний мир і дорога нам родина!

Слова полевого священника витискають сльози. Вояки плачуть. Ті вояки, що відбули славу, нечувану офензиву! Кидаю оком навкруги. Отсе купка жінок, тамошніх мешканців, теж плаче. Приступаю й питаю. А старенька бабуся чистіською нашою мовою каже: Плачемо та радіємо, бо чуємо наше слово. Колись і до нас так говорили. Се було давно — дуже давно.

Тріумф рідної мови!

Евакуаційна гарячка в Росії.

В лісах Волині й далі на південь висунених українських землях находило ся досі коло пів міліона втікачів. В останнім часі направляють їх тільки до харківської й воронізької губернії. Щодня висилають 50 вагонів з утікачами. Гр. Тишкевич прислав до Нижнього Новгороду телеграму, що заповідає що днини по два поїзди з одного тільки евакуаційного пункту, а саме з залізничої стації Спаське, загальноденно по 3.000 осіб або 1.500 в поїзді. Від довшого часу, як доносять із Чернігова, через се місто переходить денно по 2.000 втікачів до курської й орловської губернії. Протягом одного тижня перейшло через евакуаційну стацію Грязі 139.000 утікачів до тамбовської губернії. В самій нижньоновгородській губернії назбираєть ся незабаром пів міліона втікачів, 300.000 котрих йде нездержною хвилею від сторони Смоленська.

Програма чорносотенців.

„Новое Время“ з 25 жовтня пише: Союзи правих оголошують у російській пресі постанову, яка домагаєть ся: відложення всіх реформ до кінця війни, бо всі сили потрібні для її продовжування; відложення розвязки жиждівського питання, бо його обмірковування може викликати заворушення в народніх масах; відмови амнестії, зокрема з огляду на страйкові рухи в фабриках оружя; відхилення відвічальности міністрів, яка може викликати тільки плутанину; наділення правительства зокрема широкими повновластями, щоби з залізною твердістю перевести всі міри для приготування побіди; боротьби проти дорожні й германської навали; воєнної організації всіх заводів і фабрик.

Бібліографія.

Stefan Rudnitsky. The Ukraine and the Ukrainians. Translated from the German by Jacob Wittmer Hartmann. Ph. D. Jersey City, N. I., The Ukrainian National Council, 1915. Стр. 36 + IV + 3 карти: 1. Європи, 2. земель європейської Росії й 3. української території.

Gustaf F. Steffen. Russia, Poland and the Ukraine. Authorized Translation from the Swedish by Jacob Wittmer Hartmann, Ph. D. Assistant Professor of the German Language and Literature at the College of the City of New York. Jersey City, N. I. The Ukr. Nat. Council, 1915. Стр. 36+4.

Vladimir Stepankovsky. The Russian Plot to seize Galicia (Austrian Ruthenia). Jersey City, N. I. 1915. Стр. 55 + V + (2) + 2 карти: 1. центральної Європи й 2. етнографічна карта Австро-Угорщини.

Всі три брошури видані заходом і накладом „Української Народньої Ради“ в Злучених Державах.

Українські товариства й організації у Львові в часі російської інвазії.

Краєвий Шкільний Союз. Всі акти переніс покійний професор Людвик Сальо до своєї хати, де вони мали позіставати.

Жіноча гімназія сестер Василянок при вул. По-тоцького. До половини жовтня 1914 мали там Москалі польовий шпиталь. Від падолиста до Великодня була там касарня. Нераз перебувало й до 1000 солдатів (так званий августовський полк саперів). Знищили електрику, водопроводи, мальовила; шкода виносить коло 10.000 корон. Забрали також багато постелі. Під кінець російської інвазії був там інфекційний шпиталь. В квітні містив ся в каменіці „Приют благородних дам“. Де що ушкоджені бібліотека й габінет. Каменіця сестер Василянок при вул. Длугоша 17, в котрій містив ся приют, не потерпіла шкід.

Товариство Сила. Два офіцери з „Градоначальства“ забрали всі музичні інструменти.

Друкарня „Діла“. По російській інвазії до Львова вийшли ще 2 числа „Діла“, по чім губернатор Шереметев заборонив через свого „пamощніка“ видавати часопись. По якімсь часі російський капітан ще в товаристві 2 офіцерів опечатав усі льокалі в домі „Просвіти“, між іншими й друкарню; тоді забрали до „Градоначальства“ ключі від дир. Айхельберґера. На другий день покликали Айхельберґера до „Градоначальства“ й там капітан Наркевич загрозив, що дім „Просвіти“ разом з маєтком усіх товариств сконфіскують. Айхельберґер жадав вилучити від конфіскації друкарню, запевняючи, що друкарня є його приватною власністю, а не „Просвіти“. На се дістав відповідь, що справу розглянуть юристи.

В тім часі зачав Наркевич видавати „Львовское Военное Слово“, котре друкував первісно в Ставропигійській друкарні. Щойно по впливі місяця покликали Айхельберґера до каменіці „Просвіти“, де о третій годині пополудні явив ся полковник жандармерії, капітан Наркевич і два жандарми. Дали йому ключі й веліли відчинити друкарню. Друкарню оглянули, забрали заголовки „Діла“ й „Вістей з Запорожа“, по чім капітан Наркевич заповів, що від завтра з п'ятої рано друкуватиметь ся в друкарні Айхельберґера „Военное Слово“. Крім того можна друкувати тільки військові річі з тим, що Айхельберґер має всі замовлення пересилати до редакції, де їх прийматиме Наркевич. Йому також маєть ся пересилати готові друки, він буде інкасувати гроші, а Айхельберґерови виплачуватиме що суботи по відтрученню 20 процент для редакції. Що суботи зголошував ся Айхельберґер з рахунком, та замість належних 500 або 600 рублів діставав 100 або 150, а рідко по великих прошеннях 200 рублів. Коли раз Айхельберґер післав до Наркевича складачів з тим, щоб їм виплатив за тиждень, бо сам не має з чого заплатити, Наркевич їх прогнав і загрозив, що Айхельберґера як бунтівника замкне до тюрми. Наркевич спровадив собі з Кієва цивільного урядника, котрий приймав замовлення на друки й провадив маніпуляцію. Так було зо два місяці.

В межичасі оповістило „Градоначальство“, що властители й управители друкарень мають старати ся о концесію з тим, що друкарні властителів, котрі повтікали, будуть сконфісковані. Айхельберґер вніс подання і предложив документи. По якімсь часі на жаданне „Градоначальства“ привів двох складачів, котрі заявили до протоколу та ствердили підписами, що друкарня стає новить власність Айхельберґера. Мимо впливу довшого часу,

хоч усі інші друкарні подіставали концесії, Айхельберґер не діставав відповіді на своє подання.

По якімсь часі з'явив ся в друкарні капітан Наркевич і заявив, що перенесений до головного штабу, буде там редагувати „Армейській Вѣстник“, а тим самим перестане виходити „Львовское Военное Слово“. Незабаром покликано Айхельберґера до військового цензора Сухотіна, котрий заявив, що на місце „Военного Слова“ буде виходити „Львовській Вѣстник“ як орган губернатора Бобринського; редактором того органу був сам Сухотін, чоловік дуже добрий, що виробив протягом двох тижнів Айхельберґерови концесію і виплачував дуже пунктуально.

По кількох тижнях дістав Айхельберґер від Наркевича з головного штабу телеґраму, щоби приготував друкарню на „Военное Слово“, котре почне знову виходити на жаданне „Главнокомандующого“ Николая Николаевича. Редактор Сухотін, прочитавши сю телеґраму, радив Айхельберґерови відтелеґрафувати, що не має відповідних машин і тому не може друкувати двох часописей. Одначе Айхельберґер з боязни за свою шкіру не послухав ради й телеґрами не вислав. — Незабаром приїхав Наркевич і погодив ся з Сухотіном сим способом, що „Львовській Вѣстник“ друкував ся до півночі, а по півночі „Военное Слово“. По якімсь часі показало ся се недогідним і Наркевич переніс „Военное Слово“ до друкарні Наук. Тов. Шевченка.

Коли вже австрійська армія зближала ся до Львова, заповів редактор, що Айхельберґер з усіми складачами мусить виїхати до Росії, й виробив їм пропуски. Часопись перестала виходити, а Айхельберґер і складачі ховали ся по домах. Передостаннього дня, коли вже ходили чутки, що австрійська армія має ввійти до Львова, вшав до помешкання Айхельберґера о год. 2 в ночі офіцер з намісництва та зажадав безпроводного приготування друкарні для друкування газети. Зі страхом вийшов Айхельберґер на вулицю, але своїх складачів не міг знайти, бо поховали ся по чужих хатах, щойно з трудом стрінув чужих двох складачів і, заручивши їм особисту безпеку, забрав їх до друкарні. Щойно о третій годині в ночі приїхав автoм редактор Наркевич з поручником і велів зложити й надрукувати в шістьох тис. примірників комунікат з головного штабу та пересилати по тисячці примірників до намісництва, а він з ними поїде на позиції. Перших тисячу примірників відобрали в намісництві, з другою тисячею примірників уже не пустили до намісництва. Боячи ся, щоб не вивезли до Росії, Айхельберґер лишив друкарню і втік. По його втечі мав ще раз приїздити до друкарні Наркевич і шукати за Айхельберґером. Але се була вже шоста година рано й австрійські патрулі входили вже до міста; тому й Наркевич утік зі Львова.

Зміст: С. Томашівський. Війна й Україна. II. — М. Дзв-н. Судорги російської оєнзиви та весславянської дурійки. — Др. В. Геринович. Західна границя української етнографічної території. — П. Карманський. Кривавим шляхом. VIII. Весняний гімн. — Др. Ос. Назарук. Над Золотою Липою. IV. На прощанне берегів Золотої Липи. — Б. Делкий. Батько й син. — Ол. Г—а. Збігльць з російської неволі. III. — М. Троцький. В пазурах реакції. — Др. З. Кузеля. Галицькі „емігранти“ в Росії. IX. — Німецька преса про українську справу. — Вісти: Загальна Українська Рада до Українських Січових Стрільців. Розпорядок австрійської другої армії що до української мови. Великість простору зайнятих українських земель. Лист офіцера-Українця з зайнятих українських земель. Евакуаційна гарячка в Росії. Програма чорносотенців. — Бібліографія. — Українські товариства й організації у Львові в часі російської інвазії: Краєвий Шкільний Союз, Жіноча гімназія, Тов. „Сила“, Друкарня „Діла“.